

GOSPA MEĐUGORSKA I MOKRA MOKOŠ

RADOSLAV KATIČIĆ

Institut za slavistiku

Beč - Austrija

UDK 232.93+291.213

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno/Received: 12.04.2012.

Prihvaćeno/Accepted: 28.09.2012.

Ovdje se promatra pojava Međugorja u okviru štovanja Djevice Marije, što je vrlo izrazito prisutno u Hrvata. Upućuje se na pretkršćanski vjerski sloj na koji se poslije pokrštenja položio taj kult, pa mu je stoga u nekom smislu podlogom. Na temelju autentičnih tekstova iz usmene predaje kazuje se tu nešto o mit-skim i emocionalnim sadržajima pretkršćanskoga slavenskog štovanja božice Majke, o značenju mokrine koja je njoj, božici Mokoši, svojstvena, o njezinu odnosu prema bogu njezinu sinu. Specifičnih podudarnosti s kultom Gospe u Međugorju doduše nema, ali je važno znati za taj religiozni supstrat da bi se bolje i svestranije razumjela silina vjere iz koje je ta pojava proizašla.

Pojava Međugorja i svega što se događa u njem i oko njega, događa iz dana u dan, iz godine u godinu, tako je trajna i snažna, tako zaokuplja pozornost da se baš nikako ne može zaobilaziti. Od proljeća 1981., kad je sve počelo prvim ukazanjem, pa do danas postajala je ta pojava sve nezaobilaznija, pa je zbog toga sasvim razumljivo što je sam vrh Katoličke crkve imenovao komisiju da se time bavi koliko samo može ozbiljnije i pripravi službeno crkveno mišljenje o tim ukazanjima, a jednako je razumljivo i to da sa sasvim drugoga gledišta tim pojavama svestrano pristupaju kulturna antropologija i etnologija, pa se sada o tome organizirao i ovaj naš znanstveni skup. Ovaj referat hoće biti samo sasvim malen prinos tomu skupu i tomu pristupu. Prinos koji načimlje pitanja dubokih povijesnih naslojina na kojima je položen taj sasvim recentan izraz vjerskoga života.

Marijinskih je svetišta i hodočastilišta u zemljama u kojima žive Hrvati više. Međugorsko svetište i hodočastilište nije tu nikakva novina nego se dobro uklapa u već čvrsto postavljen okvir. Ono ni u čem ne odudara od ostalog hrvatskog kulturnog zemljišta osim po naglašenoj aktualnosti i širokom međunarodnom odjeku. U njem se također ispoljuje velika privrženost Hrvata kultu Gospe, Majke Isusove, Marije djevice Bogorodice. Gleda li se s te strane, Međugorje je samo još jedno žarište toga štovanja uz Mariju Bistricu,

Sinj, Trsat, Aljmaš, Olovo i mnoga druga, manje poznata. Hrvati se pak u toj privrženosti Gospi ne razlikuju bitno od ostalih pripadnika kršćanske crkve, Zapadne i Istočne, koja nije reformacijski prekinula s tradicijom. Ali nedvojbeno pripadaju među one kojima Gospa najviše znači.

To štovanje svete Majke i žarko obraćanje njoj kao tješiteljici, pomoćnici i zagovornici ima duboke povijesne temelje, i to ne samo u prošlosti kršćanstva među Hrvatima, nego još u njihovoj staroj vjeri koja je u njih prethodila kršćanstvu. Ta je stara vjera slavenska. Njezina je svetost nerazdvojno vezana za slavenski jezik, upravo još praslavenski, s kojim su rodovska vlast Hrvata, a onda i njihova kneževina, kad se jedan rod zaknežio među njima, živjele kao sa svojim, kao i ostale rodovske vlasti i kneževine što su se uspostavile u nekadašnjoj rimskoj provinciji Dalmaciji.

O toj staroj vjeri, za koju se uvijek znalo da je postojala, ali se vrlo malo što moglo o njoj kazati, sada je moguće reći i ponešto konkretno i s nekim pouzdanjem. Ruski jezikoslovci indoeuropeisti Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Vladimir Nikolajevič Toporov izvršili su početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća važan metodološki prodor time što su uvjerljivo dokazali da se uz pomoć ulomaka praslavenske sakralne poezije što su ostavili prepoznatljiv trag u usmenoj književnosti svih naroda slavenskoga jezika mogu rekonstruirati fragmenti slavenskih pretkršćanskih obrednih tekstova. Oni su dali mnogo, a stigli smo i dalje od toga. Ti pak tekstovi kazuju mitska zbivanja, pa se tako dobivaju nova i vrlo autentična vrela za proučavanje pretkršćanskih slavenskih mitova, vjerskih sadržaja i obredne slike svijeta. Ta naša starina sad nam nije više nijema.¹

Zahvaljujući tomu znamo pouzdano da su naši stari, kad su primanjem kršćanstva upoznali djevicu Mariju iz Nazareta, Majku Isusovu i Bogorodicu, te ju počeli štovati sa svim ostalim kršćanima Istoka i Zapada, već iz svoje stare vjere dobro poznavali kult božanske Majke i bili navikli obraćati joj se molitvama i uzdasima, pokajanjem i obećanjima.² Poštivanje Gospe, Majke Božje, naslonilo se je tako i nadovezalo na vrlo duboke slojeve vjerske predaje, slojeve starije od kršćanstva.

U staroj vjeri naroda slavenskoga jezika štovala se božica Majka. Zazivali su je kao majku vlažnu zemlju, praslavenski: *mati syra zemlja*, što

-----
1 Usp. Иванов - Топоров, 1965; 1974; 1983; Belaj, 2007; Katičić, 2002, 305-318; 2008; 2010; 2011; 2012.

2 Usp. Katičić, 2012.

se često javlja u istočnoslavenskoj usmenoj predaji, na primjer ruski *мать сыра земля*. Danas je to još samo pjesnički naziv za zemlju, a zapravo je sveti obredni zaziv s jasnim mitskim sadržajem. Kao nešto što je bliže pravomu imenu javlja se u ruskoj predaji naziv božice *Мокoшъ*.³ Njezino se štovanje u ruskim ljetopisima opetovano spominje, a mnogo zaokuplja i srednjovjekovne crkvene pisce koji odvrćaju vjernike od poganskih kultova što se nikako ne daju iskorijeniti. Ostavila je i jasnoga traga u narodnim vjerovanjima, najviše na ruskom sjeveru i sjeverozapadu. Da su u pretkršćansko doba i nekršteni južni Slaveni štovali tu božicu pokazuje ime naselja *Mokošica* na desnoj obali Rijeke dubrovačke i ime potoka *Mokoš* u Prekmurju u Sloveniji. Tragova imena božice Mokoši ima na južnoslavenskom prostoru još. U istočnoj Hercegovini na Popovu polju ponad sela Ravno diže se brdo *Mukušina*. Južno od Mostara leži brdo *Mukoša*, a u samome se Mostaru dio grada (donedavno Bulevar Revolucije) također zove *Mukoša*. U Ramskoj kotlini jedna se uzvisina kod Maloga vrha zove *Mukoš*. *Mokos* je mjesto u Hrvatskoj kod Zagreba.⁴ Primorska kosa Mosora koja se nad Podstranom i Žrnovnicom zove *Perun*, od Dugoga Rata do Prika na ušću Cetine zove se *Mošnica*. To je kao da Perun i Mokoš, muž i žena, dijele kosu. Iznad Duća u Poljicima spominje se pak gorski vrhunac *Moščica*. Na Banovini se opet spominje grad *Mogoš*. Nije moguće tu ne pomišljati na ime božice Mokoši. A upućuje na nj i ime naselja *Makoše*, koje se susreće u Hrvatskoj u Župi dubrovačkoj i u Sloveniji kod Dolenje vasi sjeverozapadno od Kočevja. Ovamo ide i *Makeš*, zaselak u Koruškoj u planinskim predjelima istočno od Železne Kaple (Eisenkappel).⁵

Nema dvojbe, ime božice Mokoši dobro je potvrđeno u toponimiji južnoslavenskoga prostora. A dobro je potvrđeno i na zapadnoslavenskom. Upravo mjesna imena pokazuju da je božica *Mokošъ* bila i praslavenska i sveslavenska, kako god su vijesti o njoj najobilnije sačuvane i uspomena na nju u narodnom vjerovanju ostala najživlja kod istočnih Slavena. Mokoš je dakle nesumnjivo bila i božica starih Hrvata. Poslije pokrštenja na samom kraju 8. i u 9. stoljeću na njezino je mjesto došla Gospa.

O naravi božice Mokoši kazuje nam nešto i samo njezino ime. Etimologija mu je dosta prozirna, pa prvotno njegovo značenje kao da leži na dlanu. Ime *Mokošъ* teško je odvojiti od praslavenskoga *moknŏti* 'vlažiti se', *močiti* 'činiti da se nešto vlaži', a i od samoga pridjeva *mokrъ*. Sve te

3 Usp. Иванов - Топоров, 1983; Katičić 2011, osobito 199-222.

4 Usput tu valja spomenuti da se *Mokoš* i *Mokos* javljaju kao prezimena u Hrvatskoj.

5 Usp. Katičić, 2011, 210-211.

praslavenske riječi postoje i kao hrvatske: *moknuti* (samo kod Belostenca), *močiti* i *mokar*. A tako je i u drugim slavenskim jezicima. *Mokošb* je dakle već po svjedočanstvu svojega imena *mokra*.⁶

Ta njezina mokrina pokazuje se vrlo izričito u ruskom narodnom vjerovanju gdje se čak za neugodnoga ženskog bijesa koji nije nego degradirana božica Mokoš misli da mjesto na kojem sjedne ostane za njim mokro. *Mokoš* dakle *moči*. Ona je, kao majka, sva zaokupljena kućanskim poslovima, neumorna prelja. Prede na preslici dan i noć. A da bi to mogla, *moči* kudjelju i lan za svoju pređu. *Moči*, dakako, na *močilu*. To je njezino mjesto. Tako se vrlo razgovjetno ocrtava praslavenski sakralni izričaj *Mokra Mokošb močidlě*, što bi prebačeno na hrvatski glasilo: *Mokra Mokoš na močilu*.⁷

Slavenski korijen *mok-*, koji izriče vlažnost i tu dobiva izrazitu sakralnu dimenziju, star je, još baltoslavenski. To pokazuje litavski *maknóti* 'gaziti po blatu', *maklŷnė* 'blato', *makonė* 'mlaka'. Podrijetlo mu seže i sve do indoeurop-ske razine kako pokazuju latinski *mācerāre* 'mekšati', 'namakati', pa iranski osetski *mācyn* 'umočiti', irski *mōin* 'močvara', armenski *mōr* 'blato', 'močvara'. To posljednje se čak glasovno potpuno podudara s praslavenskim *mokrǫ*.⁸ Baština je to duboke starine.

Praslavensko *Mokošb* ime je božice, ali, kako se upravo pokazalo, to zapravo i nije ime, nego je obredni zaziv, epikleza, kojim se izriče neko bitno svojstvo natprirodnoga bića. To je kao kad se za Djevicu Mariju kaže Prečista ili za boga Apolona Srebrnoluki. A bitno je svojstvo božice Mokoši mokrina. Po tome se je zazivala te joj je to onda postalo i ime.

Ona je u praslavenskom jeziku svetoga pjesništva i *mati syra zeml'a*. Zemlja vlažna i plodna od koje su ljudi zavisni kao djeca. Upravo svojom vlagom zemlja je majka. Spržena od sunca i potpuno suha ne može rađati ništa. Pridjev *syrǫ* koji izriče njezinu vlažnu narav pripada indoeuropskoj jezgri praslavenskoga rječnika. Potpuno su podudarni pridjevi litavski *sūras* 'slan', staronordijski *súrr* 'kiseo', engleski *sour* i njemački *sauer*, oboje također 'kiseo', i napokon hetitski *šeḫur* 'mokraća'. Veza između mokrine i kiseline vrlo se jasno ogleda u tome što se kaže da se *kudjelja kiseli* kada se namače da bude pređa. Značenja 'mokar' i 'kiseo' vrlo su dakle bliska jedno drugomu.

S tom slavenskom božicom Mokoši, koja je Мать Сыра Земля, vrlo je podudarna iranska, avestička božica *Arədvī Sūrā Anāhitā*, razlive-na rijeka, velika i moćna. Njezino ime znači 'Vlažna Moćna Neokaljana'.⁹ I

6 Usp. Katičić, 2011, 218.

7 Usp. Katičić, 2011, 219.

8 O tome vidi standardne etimološke rječnike.

9 Katičić, 2011, 220 stoji da je avestičko *sūrā* 'silna' etimološki identično sa slavenskom riječi *syra* 'vlažna'. To je tako rečeno prema Иванов–Топоров, 1983, 194–195, gdje stoji: Речь идет прежде

to je ime, dakako, zapravo samo obredni zaziv, epikleza. Ta se božica vrlo usrdno štovala, pa je to ostavilo traga i u tradicijskoj kulturi Iranaca muslimana kao prepoznatljiv predislamski prežitak.¹⁰ Jednako uporno držalo se u Rusa štovanje Mokoši kao pretkršćanski prežitak. To je jako zaokupljalo dušobrižnike ruske crkve, pa se često o tome govori u spisima koji se bore protiv ostataka poganstva. Osobito su ustrajno kultu Mokoši ostajale vjerne žene. U spisima srednjovjekovnih crkvenih učitelja što su došli do nas očuvala su se doslovce i inkvizitorsika pitanja crkvenog autoriteta. Tako na primjer: Не ходила ли еси к Мокошѣ? – „Nisi li ti išla Mokoši?” (Худые сельские номоконунцы XVI века). Drugi je takav primjer:... ли молилася еси ... и Перуну, и Хорсу, и Мокоши – „... jesi li se molila ... i Perunu i Horsu i Mokoši” – (Устав преподобнаго Саввы, рукопись XVI века).

Mokošina mokrina je živodajna. To ima i jednu vrlo specifičnu dimenziju. Nad tim se snebiva ruski crkveni pisac koji optužuje ustrajnost kojom se održavaju i najizopačeniji poganski kultovi:

Мокошь чтуть и Кылоу и Малакию иже есть
роучный блоудъ велми почитаютъ рекуще Буюкини
(Слово о томъ, како погани суще языци кланялися
идоломъ. Окончательная редакция, 385).

– Štuju Mokoš i Kilu i Malakiju, što je ručni blud jako ga poštuju i nazivaju Bujakinje.”

Tu je kao natprirodno biće uvedena Malakija. To je posuđenica iz grčkoga μαλακία, što izvorno znači ‘mekušavost’, a onda je dobilo i do danas zadržalo značenje ‘masturbacija’. Tu je u govor o prežitcima ruskoga poganstva ušao izravan, čak i jezični, utjecaj spolnoga morala grčke crkve. U pojedinostima taj osobito zanimljivi citat iz ruske srednjovjekovne pastoralne literature ostaje uvelike nerazumljiv. Bjelodano je jasno da se autor tu zgraža i snebiva, a kod svojih čitatelja želi pobuditi gađenje. No jednako jasno je i to da iza svega toga stoji realnost da se mokra Mokoš povezivala i s izljevom muškoga sjemena, izljevom vlažnim i živodajnim. Tu se razabire, ili bolje

.....
всего об Arədvī *Sūrā Anāhitā*, ранее сопоставленной со славянской *Мать Сыра Земля*, где *Сыра* соответствует авестийск. Arədvī (сырая) по смыслу и авест. *Sūrā* (сильная) – этимологически. Но поближе разmatranje glasovnih odnosa među indoeuropskim jezicima pokazuje da se takvu etimološkom jednačenju suprotstavljaju ozbiljne glasovne teškoće. Prije nego se tako bespogovorno prihvati tvrdnja duboko poštovanih autora, bilo bi ipak potrebno da objasne kako to oni uspostavljaju tu etimološku vezu. Autor tu mora priznati pogrešku što je u svojoj knjizi tu njihovu tvrdnju preuzeo prenakljeno.

10 Usp. Иванов–Топоров, 1983, 195.

reći naslućuje, koliko je tople emocionalnosti pobuđivalo štovanje Mokoši i do kojih je dubina ljudskoga bića ono dopiralo. Ono pak o “ručnom bludu” nije, naravno, autentičan govor stare vjere, nego je dosta neukusan napor oko njezine diskreditacije. A i njezin spolni moral bio je jamačno dosta različit od kršćanskoga. Ova zraka što tako neočekivano osvjetljuje inače sasvim zamračen vid božanstva Mokoši i njezina štovanja, vid koji objašnjava i usrdnost i ustrajnost s kojima se ispotaje nastavljao i poslije pokrštenja, bitno obogaćuje sliku te božice. Uz sve ostalo bila je Mokoš božica izljeva muškoga sjemena. Po tome je također bila Majka.

A ženska bića Буякини, koja su taj izljev osobito poštivala, ostaju nam nejasna, osim što će biti da su nazvana po *bujanju*, bubrenju nakupljene snage, što dolazi do dojmliiva izražaja u ruskom usmenom pjesništvu nazivom za divlje govedo tura: буй–Тур. Takav je bio njegov izljev sjemena.

Važna je tu staronordijska imenica muškoga roda *saurr* ‘mokra zemlja’, ‘muško sjeme’, ‘gadost’, ‘nečist’. To je od indoeuropskog *souros*, što je prijevojni o-stupanj prema *sūros*, ženski rod *sūrā* ‘kiseo’, ‘vlažan’, od kojega je praslavensko *syrъ*, *syra* u svetom izrazu *Mati Syra Zemlja*. Isti prijevojni stupanj dolazi i u praslavenskom *surovъ*, kojemu izvorno značenje najbolje čuva (staro)crkvenoslavenski *соповъ* ‘sirov’. Tek u naznakama najavljuje se i preneseno značenje, koje sasvim dominira u hrvatskom *surov*, a jače je izraženo i u drugim slavenskim jezicima, koji su svi zadržali taj praslavenski pridjev. Izveden je istim sufiksom kojim i *syrovъ* od *syrъ*. To je hrvatski *sirov*. Praslavensko *syrъ*, poimeničeno, u svim slavenskim jezicima znači ‘sir’, poznati mliječni proizvod. Semantika te riječi počiva na tome što se sir pravi od skiseljenoga mlijeka, tako što se, kad se sirenjem stvrdne, ocijedi sirutka. Tako se tu stječu oba bitna semantička obilježja: ‘mokro’ i ‘kisel’.

Staronordijska imenica *saurr* potvrđuje indoeuropsku vremensku razinu imenske osnove *sūro-*, *sūrā-* / *souro-*, a svojim značenjem indoeuropsku starinu povezivanja, dakako kultnoga, vlažne zemlje i muškoga sjemena, povezivanja s kojim nas je u slavenskom kultu Mokoši jednom usputnom primjedbom upoznao revni ruski klerik, istrebljivač ostataka poganstva. Da nije njega, ne bismo o tome znali ništa. Tu se vidi koliko se vrijednoga i važnoga izgubilo bez traga.

Svaka vlaga je životvorna i živodajna. Osobito, dakako, muško sjeme. A ono je nerazdvojno povezano s mokrom zemljom, s božicom Mokoši. Živodajno je tek kad mu ona otvori svoje plodno krilo. Vlagu pak stvara voda. Ona kada je *živa* iscjeljuje i oživljuje. To autentičnim praslavenskim riječima kazuje ruska bajka:¹¹

11 Usp. Иванов–Топоров, 1965, 82–85.

Взбрызнул брата целующей водою – плоть–мясо
срастается; взбрызнул живущей водою – царевич
встал.

Афанасьев № 134

– „Poškropio je brata vodom koja iscjeljuje – put-meso
srašta; poškropio je živom vodom – carević je ustao.”

Živa voda oživljuje. Izraz *živa voda* pripada i drugim slavenskim usmenim
predajama.

Isto to kazuje se i pjesnički u dojmljivoj strofi:¹²

Збрызнул эту Марью лебедь белую
живой водой да ю да ведь этою,
как тут она еще да ведь издрогнула;
как другой раз збрызнул, она сидя села–то;
а в третьих–то, она повыстала.

Кырша Данилов, Строки 543–547

- „Poškropio je labud tu Marju, bijelu, živom vodom,
upravo tom, a ona se je tada trgnula; kako ju je drugi put
poškropio, ona je sjedeći sjela; a treći put ona je ustala.”

I tu *živa voda* oživljuje. Makar za to trebalo i tri škropljenja.

Mokoš nije tek Majka svih ljudi, svih bića, ona je upravo mati svojega
sina. I sudjeluje s njim kad on, jedan put u krugu godine, zlatnim ključem
otvara vrata vireja, podzemlja u kojem su pokojnici i kamo se preko zime
sklanjaju ptice selice, i pušta iz njega toplu rosu, čime počinje proljeće i rodni
dio godine, ljeto. Dok su ta vrata otvorena, nema zime. Sve blago i blagodat
podzemlja pristupačni su podnebesnom svijetu. A vrata otvara Mokošin sin,
bog *Jarovit*, ili od mila *Jarilo*, kako ga zovu istočni i južni Slaveni.¹³

U jednoj ukrajinskoj pjesmi ona poziva svojega sina da otvori ta vrata,
da pusti toplu rosu i pokrene rodnost godine:¹⁴

-----
12 Usp. Иванов–Топоров, 1965, 84, bilj. 61.

13 Usp. Katičić, 2011, 126–143.

14 Usp. Иванов–Топоров, 1965, 133.

– Ой, дай, сынку, ключи ярски,
оччиныты двэры царски
М. В. Довнар–Запольский, Песни пинчуков, Киев
1895, № 305

– „Oj, daj, sinko, proljetne ključe da se otvore carske dveri.”

Naziv ключи ярски ne kaže samo da se govori o proljeću, *jaru* godine, nego upućuje i na sinovljevo ime: *Jarovit, Jarilo*.

Inače u tekstovima mati ima te ključeve, sin ih traži od nje. Tako u jednoj pjesmi, također ukrajinskoj:

Да Урай матку кличе ...
Да подай, матко, ключі,
да випустити росу –
дівоцкую красу.

Українські народні пісні. Календарно–обрядова
лірика, Київ 1963, 110–111.

„I Juraj majku zove ... I daj, majko, ključe, da se ispusti
rosa – djevojačka krasota.”

Sin se tu zove Juraj. To je najčešća kršćanska zamjena, *interpretatio christiana*, mladoga boga Jarila.¹⁵ Zato su ključevi koje traži od majke, svoje majke Mokoši, ключи ярски. Po tome oni pripadaju upravo njemu. U toj tekstovnoj predaji, koliko je do sada poznata najviše istočnoslavenskoj, kao da pred otvaranje vrata dozivaju jedno drugo božanska majka i božanski sin. I Mokoš tako ima bitnoga udjela u čudu godišnje rodnosti, čudu od kojega ovisi život čovjeka na zemlji – vlažnoj Majci.

A kakve veze ima sve to s Gospom Međugorskom? Što se specifičnih vjerskih sadržaja tiče, baš nikakve. Istina i Gospa i Mokoš su majke, obje su majke božanskoga sina. Ali tu prestaje svaka podudarnost. Gospa u Međugorju sasvim je kršćanska, a mokra Mokoš sasvim poganska. To su vrlo različite duhovnosti. Ali Hrvati, kad su pokršteni i upoznawali Gospu, Djevicu Mariju, Bogorodicu, štovali su Mokoš, vrlo usrdno, i teško su se odvajali od toga. Štovanje Gospe u Hrvata leglo je na tu podlogu i to je, uz ostalo, uz-

-----
15 Usp. Katičić, 2010, 89-104.

rokovalo da je postalo tako snažno. A izraz snage te vjere, koju doživljujemo na svakom koraku, jest i pojava Međugorja, kako god ju tko inače shvaćao i tumačio. Stoga kad se, kao na ovom skupu, razmišlja i raspravlja o toj pojavi, dobro je imati na umu i prдавnu podlogu na koju je pri pokrštenju čvrsto sjelo štovanje Gospe. Stoga je ovdje o tome nešto i rečeno na temelju izvornih tekstova. A ako se prisutnost toga starijega sloja možda nekako i specifično pokazuje u međugorskom kultu, to mogu pokazati jedino buduća istraživanja. Njima možemo samo poželjeti dobar uspjeh. Ovdje ništa takva nije pokazano niti rečeno.

LITERATURA

- Belaj, Vitomir, *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*, Zagreb 1998; 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2007.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, *Славянские языковые моделирующие системы*, Москва 1965.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, *Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов*, Москва 1974.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, *К реконструкции Мокоши как женского персонажа в славянской версии основного мифа*, *Балтославянские исследования* 1987, Москва 1983, 175–197.
- Katičić, Radoslav, *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb 2008.
- Katičić, Radoslav, *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb 2010.
- Katičić, Radoslav, *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb 2011.
- Katičić, Radoslav, *Majka milosrđa između slavenskoga poganstva i kršćanstva. Nešto napomena oko Marijina kulta u Biskupiji kod Knina*, *Ethnologica Dalmatica*: Split, 2012.

Unsere liebe Frau von Međugorje und die nasse Mokoš

(Zusammenfassung)

Hier wird das Phänomen von Međugorje im Rahmen des Marienkultes, der bei den Kroaten recht stark ausgeprägt ist, betrachtet. Es wird auf die vorchristliche religiöse Schicht hingewiesen, über die sich nach der Christianisierung dieser Kult gelagert hat und der daher in einem gewissen Sinn seine Grundlage bildet. Anhand von Belegen aus authentischen, der mündlichen Überlieferung entnommenen Texten wird dann etwas über die mythischen und emotionalen Inhalte des vorchristlichen slawischen Mutterkultes, über die Bedeutung der Nässe, die Göttin Mokoš eigen ist, und über ihr Verhältnis zum Gott ihrem Sohn ausgesagt. Spezifische Übereinstimmungen mit dem Marienkult von Međugorje gibt es zwar nicht, es ist jedoch wichtig, von diesem religiösen Substrat zu wissen, um die Wucht des Glaubens, aus der auch das Phänomen von Međugorje hervorgegangen ist, besser und vielseitiger zu verstehen.

